

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Joe Sandler een van de voortrekkers is geweest. Het estafettestokje werd hier in Nederland door onder anderen Niek Treurniet overgenomen en verder gebracht. Door een ongelukkige interpretatie van de woorden van de grootmeester en oprichter was in Nederland, en overigens eveneens in de Verenigde Staten, de psychoanalyse lange tijd achtergebleven; de grootmeester, die (o horror!) de Rattenman een haring bleek te hebben gegeven toen die bij aankomst over honger klaagde! De vermaning aan de volgelingen om zich in de behandel-situatie als 'spiegel' of als 'blank screen' op te stellen leidde door een extreme interpretatie tot een steriele en bloedeloze techniek. Freud had er goed aan gedaan om te specificeren dat het ging om het niet introduceren van de eigen problematiek (zoals Otto Rank bijvoorbeeld dat wél deed) in het veld van het analytische gebeuren. Maar hoe kunnen we hem zijn opstelling redelijkerwijs kwalijk nemen? In deze nieuwbakken en door hem zelf bedachte methode had hij net van de keurige internist Breuer, die zich van haar erotische onstuimigheid rot geschrokken was, Anna O. overgenomen; dat zou hém niet gebeuren! Nu David Wallin deze workshop bij ons heeft gegeven, heb ik gezien dat we ons niet langer over die oude achterstand hoeven te schamen.

Botsende paradigma's

Verslag van

Van identiteit naar persoonlijkheid
[Kortenbergh, 18 februari 2009]

JO SMET

De in Vlaanderen gerenommeerde jeugd-psychiatrische afdeling De Kade van het Universitair Psychiatrisch Centrum Kortenbergh heeft een ambitieus plan: men wil

jaarlijks twee studienamiddagen over adolescentenpsychiatrie organiseren. Op 18 februari 2009 vond de eerste plaats en die was meteen een schot in de roos. Niet alleen omdat veel belangstellenden op de affiche (!) waren afgekomen maar vooral ook omdat het programma *Van identiteit naar persoonlijkheid* de afdeling meteen de kans gaf om een duidelijk visitekaartje af te geven.

Het is vrijwel onmogelijk het gebodene samen te vatten. Daarvoor was de inhoud te rijk en waren de invalshoeken te veelzijdig. Ik moet me dus beperken tot enkele krachtlijnen die ik wil ondersteunen met een keuze uit oneliners die zijn blijven hangen. Psycholoog-psychoanalyticus Rudy Vandenborre leidde uitvoerig in onder de titel *Ik ben niemand*. In een associërende rijke tekst dacht hij zowel over de opzet van de studiedagen ('klinisch ontdekken confronteren met wetenschappelijk bewijzen') als over de jeugdkliniek waar het om identiteit zoeken gaat. Het onderwerp van de dag formuleerde hij in de vraag: 'Scharniert een adolescentaire identiteit naar een volwassen persoonlijkheid?' Of in het pathologische register: 'Kantelt identiteitsverwarring naar een persoonlijkheidsstoornis?' Centrale stelling: een eenduidige identiteit bestaat niet, of als ze bestaat dan is dat 'normopathisch' (Jean Oury): ongezond. Wat te doen? Ook dit: de persoonlijkheidsproblemen van de adolescent kunnen het best dienst doen als aanzet voor gedachten over de jongere en kunnen beter niet met een reducerende diagnostische bril bekeken worden. De adolescentie is een transformatiecyclus. Deze visie houdt ook een waarschuwing in. De ontwikkeling van een persoonlijkheid kan in gevaar gebracht worden door een al te wetend, al te machtig antwoord, bijvoorbeeld in de vorm van een persoonlijkheidsdiagnose. En dus pleit hij ervoor een bepaald soort weten omzichtig te gebruiken in de ontmoeting met en de behandeling van de jongere. 'Voorzichtigheid bij de beslissing tot opname, tot een vooropgesteld traject, tot een leermodule

en tot een pil per symptoom is zeer op zijn plaats.»

Onder de titel *Het autospectrum* ging psychiater-psychoanalytica Lut De Rijdt door op deze aanzetten. Ze refereerde vanaf het begin naar haar auteurs (Klein en Bion) die het idee van Freud onderschrijven dat er geen radicale breuk is tussen normaliteit en pathologie. Er is dus geen grens maar een grensgebied. En iedere adolescent bevindt zich (letterlijk) in die spanning van het onduidelijke: tussen het eigene en het vreemde, het kind en de volwassene, het lichaam en de geest, het zelf en de ander. De adolescent is dus een grensgeval. «Het is mijn hypothese dat jongeren die de transacties in de grenszone niet tot een goed einde weten te brengen, geen geïntegreerde identiteit ontwikkelen en daardoor kans maken een echte «borderliner» of psychoot te worden.» Met klinische voorbeelden doorspekt bracht ze de opdrachten in kaart die de adolescent in zijn groeifase af te werken heeft en de «constructiefouten» die kunnen optreden als dit niet vlot loopt. En vanuit de kliniek beschouwde ze de drie manieren waarop de jongere met zijn identiteitsproblemen kan omgaan: ofwel de identiteitscrisis wordt vermeden (met ogenschijnlijk geen pathologie, maar ook geen persoonlijke identiteit en dus een kwalijke normopathie als gevolg), ofwel de identiteitscrisis kan doorgewerkt worden. Maar het kan ook zijn dat de identiteitscrisis ondraaglijk is. Er treden dan ernstige symptomen op en de kans bestaat dat een structurele pathologie ontstaat. Het is op dat moment dat de vraag naar een psychiatrische diagnose zich voordoet, met alle risico's van dien. «Het risico bestaat dat de jongere meer en meer gaat beantwoorden aan het diagnostisch label dat hem wordt voorgehouden.» En dus pleit De Rijdt voor ontwikkelingsgericht denken, voor een vermijden dat de jongere zich identificeert met een groepsdiagnose en voor een diagnostisch proces dat probeert te ontdekken welke factoren bepalen dat de jongere zijn identiteitscrisis niet kan doorwerken en

hoe daar therapeutisch op ingespeeld kan worden. Therapeutisch is het dan de opdracht een situatie te creëren waarin de adolescent zijn mogelijkheden om te spreken, om te denken en te symboliseren kan ontwikkelen. Op residentieel niveau betekent dit dat men een veilige omgeving creëert, die vermijdt dat een verregaande regressie ontstaat zodat de separatie opnieuw uit de weg gegaan wordt; dat de balans controle-verantwoordelijkheid nauwkeurig bewaakt wordt; dat men alles doet om de vaak moeilijke projectieve identificaties te *containen*. En — weer die rode draad — dat de symptomen niet gelabeld worden, maar verstaan en als positieve ontwikkelingsaspecten gezien worden. Als het ware in oppositie tegen dit denken kwam Joost Hutsebaut, die vanuit een ander paradigma sprak, namelijk vanuit het statistisch denken, het DSM-diagnostisch ordenen en het medisch-wetenschappelijk rubriceren. Hij is onderzoeker en clinicus, werkzaam in De Viersprong in Halsteren, Nederland, op een afdeling voor adolescenten met ernstige persoonlijkheidsstoornissen en hij doet daar wetenschappelijk onderzoek naar. Zijn voordracht ging vooral over de zinnigheid van het gebruik van diagnoses in de jeugdpsychiatrie, onder andere over de predictieve waarde ervan in het licht van latere persoonlijkheidsproblemen en over de stabiliteit van persoonlijkheidstrekken. Maar meer dan door de inhoud werd het gehoor getroffen door de felle paradigmabotsing (het psychodynamische versus het *evidence-based* medische) die weer eens helder naar voren kwam. In de kliniek draait alles om de singulariteit van de patiënt. De benadering die de farmaceutische industrie met het bijbehorende medisch-wetenschappelijk denken naar voren schuift, brengt het gevaar met zich mee een instrument te zijn in een onderliggende politiek die het singuliere juist in verdrukking brengt. Hutsebaut moest dus opboksen tegen de inhoudelijk rijke getuigenissen van de inleider en van de afdelingspsychiater.

Daardoor kwam de wetenschappelijk-onderzoekbenadering op deze middag over als afweer tegen (wellicht?) het te onoverzichtelijke, oncontroleerbare, onvatbare geweld van de ontwikkelingsproblematiek van adolescenten én van het psychodynamisch klinisch denken daarover. En toch heeft dat klinisch inhoudelijke denken de wetenschappelijke benadering nodig om via effectonderzoek bijvoorbeeld aan te tonen wat het klinisch denken en handelen vermag, en zo het defensieve modieuze houvast op zijn plaats te zetten: een reducerend statistisch rubriceren dat de kliniek nauwelijks kan inspireren. Voorwaar een schizofrene verhouding.

Vandaar dat tijdens de discussie vooral doorgegaan werd op de vraag of de twee paradigma's complementair kunnen zijn. In ieder geval verschillen ze sterk. Het ene spreekt vanuit een meesterpositie. Het andere spreekt net niet vanuit een weten, zodat de adolescent uit zichzelf tot spreken kan komen en misschien vooral kan ontdekken dat spreken een veranderingsmogelijkheid opent.

Als de komende Kade-studiedagen even rijk zijn, dan worden ze onmisbare momenten van filosofisch, antropologisch, klinisch reflecteren als tegengewicht tegen een modieuze benadering die te zeer een afspiegeling is van medisch en normaliserend denken.

Tragedie van de schaamte

Verslag van

Symposium Schaamte
[Amsterdam, 28 maart 2009]

JOEY STAM

Zoals de aankondiging al duidelijk maakte, vormde een artikel van Han Groen-Prakken de ruggengraat voor het jaarlijkse symposium van de Nederlandse Psychoanalytische Groep (NPAG).

In dit artikel behandelt zij schaamte als leidend motief in de Griekse Oedipustragedies (Groen-Prakken 1991). Daarmee treden de volgende *dramatis personae* aan: trauma, defect zelf en oedipaal conflict. De plot: onvoldoende acceptatie, spiegeling en regulatie van de affecten in de vroege ontwikkeling leiden tot een defect zelf, dat eigenlijk niet opgewassen is tegen het oedipale conflict. Aan de sprekers vervolgens de taak om deze thematiek ten tonele te brengen.

Voorafgaande aan het middagsymposium werden in het Centrum voor Psychoanalyse van het NPAG enkele workshops geboden. Lopende studiegroepen van het NPAG gaven de deelnemers een kijkje in de keuken bij hun werk rond het creëren van analyses, over trauma en splijtingen van het Ik, mannelijke seksualiteit en identiteit en ten slotte over onbewuste communicatie. Zeer geslaagd was de dosering van theoretische achtergrond en klinisch materiaal. Evenzo de verhouding tussen presentatie en mogelijkheid tot participatie. Ook in letterlijke zin was het kijkje in de keuken zeer geslaagd, want hier werden de heerlijkste hapjes geserveerd.

Dagvoorzitter Henk de Meij opende het eigenlijke symposium met een proloog, waarin de passie van het NPAG voor het analyseren werd uitgesproken en in een kort historisch overzicht geschetst werd hoe schaamte in het werk van Freud op de achtergrond raakte om vervolgens in de zelfpsychologie vanaf de jaren zeventig hernieuwde aandacht te krijgen. Vervolgens bracht dit de opgave met zich mee de verhouding tussen ontwikkeling van het zelf en het intrapsychisch conflict te doordenken.

De eerste lezing, van Gesine van Gent, droeg de rijke titel: *Sauve qui peut — geheim of provocatief: het leven in schaamte*. In deze lezing ontvouwde zij hoe schaamte bezien kan worden als een soort weten, dat gaten opvult in het weefsel van de innerlijke representaties van de wereld. Schaamte is